

ЖИВОПИС

Годишњак Академије
Српске Православне Цркве
за уметности и конзервацију

9

Живопис
Годишњак Академије Српске Православне Цркве за уметности и
конзервацију
Бр. 9
2020. година
Излази једном годишње

Издавач / Editor:

Висока школа – Академија Српске Православне Цркве за уметности
и конзервацију, Краља Петра 2, Београд, Србија / Academy of Serbian
Orthodox Church for Fine Arts and Conservation, Kralja Petra 2, Belgrade,
Serbia

www.akademijaspc.edu.rs

visokaskolaspc@ptt.rs

visokaskolaspc.sekretar@gmail.com

Главни и одговорни уредник / Editor-in-chief:

Дарко Стојановић

Ликовни уредник / Art editor:

Тодор Митровић

Уређивачки одбор / Editorial Board:

Епископ Игнатије Мидић, Православни богословски факултет,
Универзитет у Београду /

Bishop Ignatije Midić, Faculty of Orthodox Theology,
University of Belgrade, Serbia

Драган Војводић, Филозофски факултет, Универзитет у Београду /
Dragan Vojvodić, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Serbia

Богољуб Шијаковић, Универзитет у Београду, Православни богословски
факултет / Bogoljub Šijaković, Faculty of Orthodox Theology,
University of Belgrade, Serbia

John Behr, The School of Divinity, History and Philosophy,
University of Aberdeen / Џон Бер, Факултет за теологију, историју и
филозофију, Универзитет у Абердину, Шкотска

Giorgos Kordis, Icon painting master, Former professor of iconography at the
Athens University /

Јоргос Кордис, Мајстор иконописа, бивши професор иконографије на
Универзитету у Атини, Грчка

John Panteleimon Manoussakis, College of the Holy Cross, Worcester, MA /
Џон Пантелејмон Манусакис, Колеџ Светог Крста, Вустер, Масачусетс, САД

Светлана Пејић, Републички завод за заштиту споменика културе - Београд
/ Svetlana Pejić, Institute for the Protection of Cultural Monuments of Serbia –
Belgrade, Serbia

Svilen Tutekov, University of Veliko Turnovo, Faculty of Orthodox Theology
/ Свилен Тутеков, Православни богословски факултет, Универзитет у
Великом Трнову, Бугарска

Саша Филиповић, Факултет савремених уметности, Београд /
Saša Filipović, Faculty of Contemporary Arts, Belgrade, Serbia

Дражен Перић, Универзитет у Београду, Православни богословски
факултет / Dražen Perić, Faculty of Orthodox Theology,
University of Belgrade, Serbia

Дарко Ристов Ђого, Православни богословски факултет “Свети Василије
Острошки” у Фочи, Универзитет у Источном Сарајеву /
Darko Ristov Đogo, Faculty of Orthodox Theology „St. Vasilije Ostroški“,
University of East Sarajevo, Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina

Владимир Коларић, Висока школа за комуникације, Београд / Vladimir
Kolarić, Faculty of Communication, Belgrade, Serbia

Тадија Стефановић, Висока школа – Академија Српске Православне
Цркве за уметности и конзервацију / Tadija Stefanović, Academy of Serbian
Orthodox Church for Fine Arts and Conservation, Belgrade, Serbia

Секретар / Secretary:
Миодраг Милутиновић

Лектура:
Славица Јовановић

Штампа / Print: Арт Принт, Нови Сад
Тираж / Print run:
300

*Публиковање часописа помогла је Управа за сарадњу с црквама и верским
заједницама Министарства правде Републике Србије.*

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ

Поштанска адреса: Краља петра 2, 11000 Београд

Телефон: +381.11. 2187235

Електронска пошта: darkostoja@gmail.com

САДРЖАЈ

СТУДИЈЕ

С.А. Tsakiridou

THE AESTHETIC SIGNIFICANCE
OF MYRRH STREAMING ICONS..... 11

Жељко Р. Ђурић

ЕВГЕНИЈЕ ТРУБЈЕЦКОЈ: ЖИВОПИС КАО БУДУЋЕ
ЦАРСТВО БОЖИЈЕ ОКО ТРПЕЗЕ ГОСПОДЊЕ.....24

Дарко Стојановић

ЖИТИЈЕ МАРИЈЕ ЕГИПЋАНКЕ КАО
ОСНОВ ХРИШЋАНСКЕ ЕТИКЕ.....37

Александар Михаиловић

МЕЂУЗАВИСНА ПРОЖИМАЊА
СВЕТОГ ПИСМА И ЛИТУРГИЈЕ.....58

УМЕТНОСТИ

Silouan Justiniano

THE AUTONOMY OF THE ICON:
Converging Aesthetics in Early Modernism.....70

Владимир Љ. Јовановић, Јелена Љ. Јовановић

О ЕТОСУ ГЛАСОВА У ВИЗАНТИЈСКОМ ПОЈАЊУ
Необјављени текст Владимира Љ. Јовановића..... 128

Тодор Митровић

КАД СУ ЉУДИ БИЛИ ИКОНЕ:
О утицају визуелних уметности на однос
према телесности у (раном) средњем веку..... 147

Aidan Hart	
SOME PRINCIPLES OF ORTHODOX ICONOGRAPHY AND ARCHITECTURE.....	217
Gianluca Busi	
THE MUSTARD SEED Italian contemporary iconography.....	237
Недељко Ристановић	
БОГОЧОВЕЧАНСКИ ДИНАМИЗАМ СТВАРАЛАШТВА.....	248
Миодраг С. Милутиновић	
ТОКОВИ РАЗВОЈА САКРАЛНЕ СЛИКЕ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ.....	269
ПРИЛОЗИ	
Владимир Д. Карановић	
МЕРА ЦРКВЕНОГ ЖИВОПИСА У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ: Живопис између суштине, естетских вредности и економије.....	287
Мирослав М. Станојловић	
ОД МЕТОДИКЕ ПОДУЧАВАЊА ДО МЕТОДОЛОГИЈЕ СТРУЧНОГ ЗАШТИТАРСКОГ РАДА НА ЗИДНОМ СЛИКАРСТВУ ГРАЧАНИЦЕ.....	296
Звонко Петковић	
НАКИТ КАО СПЕЦИФИЧАН ОБЛИК ДУХОВНЕ И МАТЕРИЈАЛНЕ КУЛТУРЕ.....	310

Αλέξιου Παναγόπουλου

Η ΦΟΒΕΡΑ ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΦΟΒΕΡΑΣ

ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΥΠΟ ΤΟΥ

ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ.....327

УПУТСТВО АУТОРИМА.....341

О ЕТОСУ ГЛАСОВА У ВИЗАНТИЈСКОМ ПОЈАЊУ Необјављени текст Владимира Љ. Јовановића¹

Владимир Љ. Јовановић
Електронски студио Радио Београда
Јелена Љ. Јовановић
Музиколошки институт Српске академије
наука и уметности, Београд
ел. пошта: jelena.jovanovic@music.sanu.ac.rs

Апстракт: Рад има за циљ представљање до сада необјављеног рада композитора и учитеља пост-византијског појања Владимира Љ. Јовановића, „Етоси византијских гласова“. Уз презентацију овог текста, без интервенција у њему, дат је коментар контекста у ком је текст настао и коментар значаја ове тематике за појце и православне вернике у Београду и Србији данас.

Кључне речи: Владимир Љ. Јовановић, источно црквено појање, црквени гласови, етос појања, светогорско појање, емоционална стања, стања духа, композитор.

Владимир Љ. Јовановић (Земун, 1956 – Београд, 2016), српски композитор, поред тога што је остварио низ композиција за класичне инструменте и у домену електроакустичке музике (као руководилац Електронског студија Радио Београда), био је уметник и интелектуалац, широко образован, разноврсних интересовања у домену уметности, филозофије, теологије.²Значајан траг у српској културној средини Јовановић је, међу-

---

¹ Овај рад је настао у оквиру научноистраживачке организације (НИО) Музиколошки институт САНУ, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије.

² Биографски подаци о њему могу се наћи у неколико текстова насталих последњих година, посвећених његовом животу, вокацији и делима: Milan Milojković, „Pilgrimage through a sound horizon – a guide through the electroacoustic works by Vladimir Jovanović (1956–2016)”, New Sound 49 (Beograd 2007): 79–96; Мирослав Савић, „Сонична уметност Владимира Јо-

тим, оставио и као први учитељ предањског, пост-византијског појања који је био окренут ширем кругу заинтересованих за ту врсту умећа.³ Наиме, међу више генерација његових ученика, значајан број их током деведесетих година XX века (а нешто мање и данас) чини појачки део иконописачког и појачког братства „Свети Јован Дамаскин“;⁴ међу његовим ученицима су и данас успешни, остварени појци и учитељи појања. Његов посебан допринос се састоји и у стваралачком и извођачком домену: прилагођавању светогорских мелодија, оригинално певаних на грчком језику, мелодијским облицима намењеним појању на црквенословенском. У питању је специфичан стваралачки посао, за који је неопходно како познавање црквених гласова,⁵ тако и дар компоновања – усклађивања мело-ритмич-

---

вановића“, Музички талас 46, (2017): 18–30; Павићевић Александра и Гордана Благојевић. „Од електроакустичке музике до византијског појања, и vice versa: Владимир Јовановић, композитор“, Етноантрополошки проблеми, н.с., 13(2), (Београд 2018): 327–344; Gordana Blagojević, „Contemporary composer Vladimir Jovanović and his role in the renewal of church Byzantine music in Serbia from the 1990s until today“, *Interdisciplinary Studies in Musicology* 19 (2019): 11–30. Видети такође интернет извор: <https://www.youtube.com/watch?v=Pn17fVY3I2Y>

³ О Јовановићевом стицању практичних и теоријских знања о светогорском појању и о његовом доприносу на овом пољу, в. Јерођакон Јеротеј [Петровић], „Владимир Јовановић – наш први учитељ црквеног појања“, у Владимир Љ. Јовановић, Антологија или Цветословље, свакодневно и празнично појање у осам гласова, прир. Јелена Јовановић (Београд: Ризница+, 2017), I–IV; Весна Сара Пено, „Предговор Цветословљу“, у Владимир Љ. Јовановић, Антологија или Цветословље, V–XII; Данило Николић, „Сећање на Владимира Јовановића: Једна рефлексija о псалмопојању“, у Владимир Љ. Јовановић, Антологија или Цветословље, XIII–XIV; Павићевић и Благојевић, „Од електроакустичке музике до византијског појања, и vice versa“, 327–344; Blagojević, „Contemporary composer Vladimir Jovanović and his role in the renewal of church Byzantine music in Serbia from the 1990s until today“, 11–30.

⁴ Јелена Јовановић, „Идентитети изражени кроз праксу свирања и градње кавала у Србији деведесетих година XX века“, у Музичке праксе Балкана. Етномузиколошке перспективе, Академски скупови, књ. 142, Одељење ликовне и музичке уметности, књ. 8. Београд: САНУ – Музиколошки институт САНУ, 2012, 1–27.

⁵ Српски термин глас (гр. ихос; енгл. mode) означава мелодијско-ритмички и

ких модела који имају специфичну звучност на грчком језику, са (другачијим) распоредом акцената и језичких фраза у црквенословенском. Поред педагошког рада, делатност Владимира Јовановића у овој сфери чини и задивљујући активизам и ентузијазам на пољу преношења појачке вештине и указивања на њен значај за културу и веру православних хришћана (без националног или етничког предзнака); своја виђења и ставове исказао је у неколико јавних саопштења на скуповима и предавањима⁶ и у два објављена текста на теме црквеног појања. ⁷Јовановићев рад на теме црквеног појања, под насловом „Етоси византијских гласова“, који се овом приликом први пут представља јавности, колико је нама познато, једини је до сада познат чланак на српском језику⁸ посвећен овој теми. Писан

формални модел/образац по ком се певају црквене, богослужбене мелодије Источне хришћанске Цркве. Ових модела у црквеној појачкој пракси има осам и сабрани су у систем који се назива Осмогласник (гр. Октоихос).

⁶ Владимир [Љ.] Јовановић, Саопштење на скупу Свет Византије. Културни центар Новог Сада, 9. октобра 1992. (без наслова); Исти, „Византија у српској црквеној музици, данас и убудуће“, саопштење на научном скупу Српска Византија. Дом културе Студентски град, Београд, 12.–14. октобра 1992; Исти, Предавање одржано у Парохијском дому Храма Преображења Господњег на Видиковцу, у зиму 1997. (без наслова, текст куцан на компјутеру). Из пописа његових прилога у Литератури види се да је у самим изворима његово име навођено на неколико начина – као Владимир или Влада, са средњим словом или без њега.

⁷ Влада [Владимир Љ.] Јовановић, „Нема више Марије Терезије“, интервју, разговор води Владимир Вукашиновић, Искон 5 (Врање 1999): 22–28; Исти, „Уметност у хришћанству или хришћанство у уметности“, у Византијска наука о музици, Јевгениј Херцман (Београд: Слио 2004), 321–353. Постхумно су објављена два издања која омогућавају ближе упознавање са његовим радом: Владимир Јовановић, Антологија или Цветословље. Свакодневно и празнично појање у осам гласова, неумски зборник; прир. Јелена Јовановић (Београд: Ризница, 2017) и компакт диск са трима електроакустичким композицијама: Владимир Јовановић, Bellscales. Електроакустичка музика Владимира Јовановића, ур. Јелена Јовановић (Београд: Vertical Jazz, 2018). У припреми је и његов Осмогласник који је, уз још неколико појединачних песама и уз Канон Пресветој Богородици, још увек у рукопису.

⁸ За ближа обавештења о највероватнијем извору за податке у Јовановићевом тексту срдечно захваљујемо Јовановићевом колеги и пријатељу, композито-

је током дужег временског периода, а дефинитиван облик је добио током прве деценије XXI века.

Овај шири текст, у виду оквира у ком се представља рад Владимира Јовановића, писан је без амбиције да има научни карактер; његова концепција резонира са Јовановићевим начином размишљања и изражавања и има за циљ да, колико је то могуће, пружи одраз усменог наратива који је он неговао, по ком су га његови пријатељи и ученици посебно ценили и по ком га памте. Поред уводног и закључног дела целине овог текста, централни део чини дословно пренет Владимиров рад, као извор сазнања о етосима византијских гласова до којих је он дошао током година свог посвећеног бављења појањем. У њему нема фуснота ни навода, следствено принципу који је Владимир у свом писању неговао.⁹

Јовановић је свој чланак уобличио тако што је сабрао и приредио податке и сведочанства о етосима гласова до којих је дошао, укључивши и своја лична размишљања и искуства. Верујемо да је део рада засновао на садржају опсежне књиге на француском језику Ж. Б. Ребура;¹⁰ укључио је писана знања о музици старих Грка; драгоцене стихове посвећене појединим гласовима који се приписују Јовану Дамаскину, у преводу са грчког на српски;¹¹ тумачења Хризанта, једног од реформатора предањског појања; најзад, ту су експлицитно наведена тумачења гласова од стране извесног оца Емилијана.¹² Могуће је

ру Александру Дамњановићу. Он је текст недавно превео на француски језик (наслов: „Ethos des modes dans le chant byzantine”) и посветио му пажњу у свом Мастер раду 1 насловљеном *Prolègomènès pour une théologie de la musique*, високо оцењеном 2020. године на Институту за православну богословију Св. Сергеј у Паризу.

⁹ У процесу техничке припреме оригиналног текста за даљу обраду помогла је Смиљана Јовановић, студент.

¹⁰ V. J. Rebours, *Traité de psaltique, théorie et pratique du chant de l'église gracque*, (Paris: Alphonse Picard & Fils, éditeurs – Leipzig: Otto Harrassovitz 1906); за овај податак такође захваљујемо А. Дамњановићу.

¹¹ Стихови су у оригиналу наведени у: Rebours, *Traité de psaltique, théorie et pratique du chant de l'église gracque*, 88, 97, 100, 104, 110, 115, 119, 122.

¹² У вези с тим, А. Дамњановић у писму ко-ауторки овог текста пише овако:

да су у питању и преводи тумачења етоса гласова са грчког на српски језик, који је за Владимира могао начинити неко од пријатеља (зналац истовремено и грчког језика и појања, који је боравио на Светој гори).

Упркос неизвесностима око овог текста, које за ову прилику остављамо отвореним, „издавање на свет“ Јовановићевог чланка има за циљ, пре свега, да он постане доступан проучаваоцима и љубитељима предањског појања, као и отварање могућности за даља трагања и закључивања. Читаоцима је остављено да на основу овог писаног документа, а можда и захваљујући управо њему, долазе до потпунијих сазнања у вези са појединим аспектима тематике православних црквених гласова и њихових етоса.

ВЛАДИМИР Љ. ЈОВАНОВИЋ: ЕТОС ГЛАСОВА У ВИЗАНТИЈСКОМ ПОЈАЊУ

Етос мелодије је расположење (у виду психичког стања) које мелос неке песме тежи (треба) да пренесе слушаоцима. Може лако да се примети да различите мелодије изазивају различита осећања и расположења код слушаоца, у складу са значењем (смислом) текста, и на тај начин код истог слушаоца производе одговарајући „етос“ – стање душе и осећања које највише одговарају осећању морала, по својој дубини и карактеру (осећања). Две мелодије се често разликују међу собом по много чему, а најчешће по етосу, дакле врсти душевног стања које производе или подстичу. Постоје три врсте етоса (три групе):

„Ко је отац Емилијан? Влада [Јовановић] ми је испрчао необичну причу: коментари оца Емилијана су били пренети Влади преко једног пријатеља који је тог оца Емилијана срео у једном манастиру на Светој гори. Али кад се Влада распитивао о том оцу Емилијану код других особа, које су редовно посећивале тај манастир, испоставило се да нико од њих није никад чуо за постојање неког оца Емилијана! – Тајна остаје тајна.“ У једном свом предавању Јовановић помиње именом „оца Емилијана“ из манастира Велика лавра (Јовановић, Владимир, Предавање одржано у Парохијском дому Храма Преображења Господњег на Видиковцу, у зиму 1997); но, у даље трагање за објашњењем у вези са овом личношћу овом приликом нећемо улазити.

1. ДИЈАСТАЛТИЧКИ (од глагола διαστελλω, што значи разашилем, одашилем, растежем, увећавам или уздижем нешто изнад нечег другог, прим. прев.) – који изражава све узвишено и достојно хвале, који бодри дух и укрепљује га;

2. СИСТАЛТИЧКИ (од глагола συστελλω, што значи шаљем у, сакупљам, прим. прев.) – који изражава осећања скрушености, кајања и бола, али и љубави и умиљења, и

3. ИСИХАСТИЧКИ (од глагола ησυχάζω, што значи мировати, миран бити, почивати, прим. прев.) – који се налази између претходна два, а изражава осећања мира, сигурности и стишавања страсти.

Практично, то би могло да се објасни овако: химне и песме које славе Бога у правилном исповедању Његових благодатних дејстава и дарова, с обзиром (са нарочитом пажњом) на Његово утеловљење и свето Васкрснуће, затим песме за величање успеха, подвига и врлина вере, као и све оне које уздижу и бодре хришћански дух – морају бити у дијасталтичком етосу.

Песме покајне, као и оне које призивају милост Господњу или подстичу на покајање, послушање, стрпљење и трпљење – углавном су у систалтичком етосу. Химне које изражавају неку поуку, које позивају на врлински живот, често кроз примере светих или указују на неки начин на светост Господа у свој озбиљности, припадају исихастичком етосу.

Сам етос не зависи увек од лествице гласа коме припада дотична песма, јер један глас може да се састоји од, по карактеру, много различитих мелодија. Исти етос може да постоји у скоро свим гласовима, у великом броју мелодија, а такође је могуће да у једној мелодији дође до промене етоса, на пример, од слављеничког и радосног у жалосни, и обратно.

Веома битан чинилац етоса су фтонгови (звучна димензија знака – неуме. У византијској музичкој пракси реч „фтонг“ се користи као код нас „неума“, али има шире значење, јер означава спој звука и слике као што реч „псалтикија“ означава јединство знакова и звука /фтонгова/ и текста), и то без обзира на лествицу гласа. На пример, дуги фтонгови (звучи) који се понављају у одређеном ритму, тј. ритмичкој правилности, проузрокују сами од себе исихастички етос (смирујући), иако

је можда мелодија цела у хроматској лествици и систалтичког етоса. С друге стране, кратки фтонгови својом једноставношћу и живахношћу карактеришу (и проузрокују) дијасталтички (проузноситељан) етос.

Важан фактор етоса (у вези са фтонговима) је и периода (изражајност) самих фтонгова, нпр. фтонгови са оштрим акцентом најчешће имају дијасталтички етос, док остали фтонгови (у оквиру исте мелодије – често) одају најчешће исихастички или систалтички етос. Начин извођења мелодије такође утиче на етос (разлике у ритму, боји гласа, интонацији, итд.). Веома се лако може уочити да брзина певања у многоме утиче на сам етос. Споро извођење или отегнуто, садржи у себи или производи систалтички или исихастички етос, док брзо извођење карактерише дијасталтички. Зато се мелодије које прате текст тужног, покајног карактера, певају спорије. Када је садржај текста победоносан и радостан, мелодији више приличи брзо, живо извођење. Из овога следи закључак да, ако се на исправан начин споје брзина извођења и значење, смисао етоса, онда песма добија свој пуни значај, а текст се лако може разумети, протумачити и доживети, што и јесте дужност појања.

Етос ритма. Утисак који оставља сам ритам, говорећи уопштено, јесте утисак реда, склада и симетрије, који су увек пријатни за праћење. Исто као и мелодија сама по себи, тако и ритам утиче на стварање етоса – дијасталтичког, систалтичког и исихастичког. Зато четвороделни (четворопотезни) ритам обично производи исихастички или систалтички етос, а троделни ритам – дијасталтички. У мешовитом ритму једне песме, етос ће више зависити од врсте мелодије и брзине певања.

Етоси гласова

Глас први: Са становишта етоса, карактер првог гласа се одликује достојанством, узвишеношћу, племенитошћу и озбиљношћу. У мелодијама првог гласа исихастички етос игра доминантну улогу, док се у мањој мери јавља дијасталтички. Може се мирно рећи да се у њему складно сједињују скромност и једноставност са достојанственим, а озбиљност са веселим.

Примедба оца Емилијана: „Дакле, први глас је пре свега достојанствен, а једноставан и узвишен. Баш зато је у њему преовлађујући исихастички етос, јер је он достојанствен у својој смирености, а једноставношћу и племенитошћу стишава страсти. Ово последње се може видети у стиховима Господи возвах... на вечерњем богослужењу, и стихирама на ту песму, као и у тропарима овог гласа који су просто наметљиви у својој једноставности и достојанству које захтева дужну пажњу.“

У време античке Грчке, Плутарх је говорио да дорску лествицу карактерише етос узвишености и достојанствености и (унутрашњег) поштовања. Један Атињанин, у свом делу Дипнософисти говори о њој на овај начин: „Дорска лествица има етос достојанствен и озбиљан, а не весело и радостан, већ напротив, озбиљан и строг.“ Доста касније од њега, у XIV-XV веку, јеромонах Гаврило пише ово: „Његова мелодија се може разумети по етосу као етос нечега што је речено искрено и чиста срца, а весело је само по себи. Мора бити да је због тога и добио првенство.“ Хризантос напомиње следеће: „Ако узмемо да је овај глас исти са дорском хармонијом античких Грка, онда важи то што Платон сматра овај глас преимућвеним над осталим гласовима у погледу његове етичке улоге; Платон је између дијалеката гласова изабрао баш дорски дијалекат, јер он доликује онима који су мудри, али и онима који су одлучни и спремни за бој. Он је овај дијалекат узео, јер је сматрао да је достојан и способан да развесели душу разборитог човека, а са друге стране, да од безумног начини разборитог.“

На крају треба рећи да јампски стихови из Октоиха, који се налазе на крају круга песама првог гласа, а који се приписују Јовану Дамаскину, први глас карактеришу на следећи начин:

„О, уметности стварања песме слављена сопственим плеском,
Првој теби приличи ред; О вредности!
Првим гласом у музичкој вештини прозван ти си,
Први од нас да будеш благословен речима.
Прву, прваче, најављујеш добру фортуна
Првенство победе свугде од свих имаш.“

Дакле, овако: уметност музичког стваралаштва, одушевљена твојим веселим гласовима, тебје, први, наменила

прво место; ох, како је велика твоја вредност! О гласе, кога зову први у музичкој уметности, буди дакле и први хваљен од нас речима: Теби је, први, припала част да будеш увод у лепоте певања. И од свих гласова ти увек имаш првенство победе!

Глас други: Он је најчешће систалтички и разликује се по суштини од првог гласа. Он је више слadak и страдалан. Зато је подеснији за изражавање покајања, топлих молитава трудбеника у подвижништву, за изражавање наде и љубави и жеље за посвећивањем молитви. Али он нема такву озбиљност нити такву достојанственост као први глас.

У античкој Грчкој лидијска лествица је била прикладна углавном за весеља, јер води у уживање и лењост и омекшава душу и душе младих увлачи у лаког живот пун пријатности и наслада. Веровало се да је Орфеј овим гласом (овом лествицом) умирио дивље животиње у хаду. О њему Хризантос говори: „Ако је ово онај глас који су преци називали лидијским, онда његов етос има карактер надахнутог човека или подстрекача, као и карактер тужног (сетног) човека или онога који тугу другима преноси.“

„Иако си у реду друго место добио,
Први оглашаваш радост, умилнотечиви.
Твоја медна и најслађа мелодија
Телу прија, а срца увесељава;
Сирене само у другом гласу певаху песме –
Толико из медокапне мелодије твоје истиче благост!“

О, колико благодати истиче из твоје мелодије као мед слатке! Иако имаш друго место у реду гласова, у теби је највише радости; Ти који точиш сласт, твоја мелодија пријатна као мед, гојиш кости људи, а њихова срца испуњаваш великом радошћу. Оправдано је да су сирене некада певале песме другог гласа. Твоја мелодија тече лагано, као мед док капље.

Примедба оца Емилијана: „Главна црта етоса овог гласа је покајање, али умилно. Топлину коју овај глас има, нема ни један други. Зато, без обзира да ли се пева лагано или живо, он исијава топлину која плени и приводи људе покајању. Истовремено, он омекшава страсти и отупљује њихову оштрицу.“

Глас трећи: Етос трећег гласа је дијасталтички. Одликује га изражајност, храброст, сигурност, али и борбеност и уопште подстрекачки принцип.

По Хризантосу, етос трећег гласа, ако узмемо да је то онај који су преци називали фригијским, чува карактер лаког, сигурног и одважног, који подстиче на делање, али који је истовремено и променљив и поседује осећање извесног страха. Примедба оца Емилијана: „Овај је глас по свом карактеру заправо реалан – храбар и одважан, али не и непромишљен.“

„Ако и јеси трећи, ипак, са намером да опеваш страдања мужева,

Некако као да си се приближио првоначалном, о, Трећи!

Ненакићени, једноставни, увек мужествени, о, Трећи,

Показао си се заиста таквим и зато те славимо;

Пошто из тебе истиче мноштво мелодија са много ритмова твојих,

Складним мноштвом спреман си за пев!“

Дакле, иако је трећи у реду, ипак се налази близу првом гласу (близак му је), пошто се кроз њега изражава слава јунака. Није превише украшен, већ је једноставан по мелодији и мужаствен; због тога га и славимо. Са њим почиње мноштво различитих мелодија и у толико врста колико оне саме прате ритам трећег гласа; личи на велику војску која је достојно организована и спремна за битку.

Глас четврти: Етос овог гласа је на различит начин присутан у различитим мелодијама, другачије у ирмолошком певању, а другачије у стихирарном или у возгласима свештеника. У ирмолошком појању етос је весело и „победан“ (прикладан слављењу, тј. прослављању). У стихирарном појању етос није више дијасталтички, већ исихастички (смирујући) и може се препознати по својој једноставности и достојанству. А возгласи свештеника се одликују озбиљношћу и достојанством, а такође надахњују слушаоца својом побожношћу (примедба оца Емилијана: „помажући им и подстичући их на величање Бога и изражавање хвале Њему“). Из овога се види да се етос ирмолошког појања приближава етосу другог гласа, а етос стихирарног појања – етосу првог гласа.

Хризантос о њему говори овако: „Етос четвртог гласа чува слављенички, а лагани карактер. Ако је исон на Ди, има етос достојанствености и поштовања. Ако је исон на Ву, етос је страстан и склон дивљењу. Ако је исон на Па, етос карактерише осећај понижења, али и тежњу да се све духовне силе саберу и умире и доведу у склад и равнотежу.“

„Слављениче и играчу,
Ти носиш четврту славу по великом музичком суду –
Ти веште играче обликујеш,
Гласове награђујеш, ударајући у кимвале.
Тебе, о Четврти, као благогласја испуњене
Играча благосиљају чете.“

Значење стихова: Ти, гласе четврти, чији је стил слављенички и радостан, имаш славу четврту по реду, у складу са највишим музичким чудом. Ти, пошто плениш и мариш ученике (оне који учествују у теби – певаче), својим веселим звуцима утичеш на њих и дајеш им похвале. Тебе, Четврти гласе, због богатства музичког израза прослављају многи певачи.

Примедба оца Емилијана: „Етос четвртог гласа је променљив. Стога, он чини синтезу прва три гласа, а истовремено је и равнотежа њима свима и идеалан прелаз ка осталим гласовима. Он је заправо круна и логичан завршетак низа основних гласова. Смисао овакве синтезе етоса је потреба за гласом који ће имати већу (разноврснију) изражајност од других гласова, а тиме и способност да изрази различита душевна стања кроз која пролази сваки православни Боготражитељ. Зато он није тако јасно одређен у погледу свог етоса.“

Глас пети: Етос петог гласа се такође разликује од врсте до врсте песама. Понекад има победоносан и радостан карактер (посебно код песама ирмолошког појања), а понекад тужан и страдални. Овај тужни и страдални карактер је нарочито присутан када је горњи тетрахорд енхармонски, тј. када је Зо снижено.

Хризантос овако описује овај глас: „Етос петог гласа, у стихирарном и пападичком појању и возгласима свештеника, има карактер тужбалице која изискује сажаљење. У исто време, у ирмолошком појању, његов је етос близу (а довољно далеко – зато и кажемо да се „изводи“ – прим. оца Емилијана)

дијасталтичком, побуђујућем и радосном етосу, при бржем извођењу; у лаганом извођењу карактер му је „растегнут, неповезан и расклиман.“

Стихови у Октоиху говоре да многе мелодије у петом гласу изражавају осећања сажаљења и туге, али су зато друге победоносне и подсећају нас на неку игру ритма. Онај ко се разуме у музичку уметност, може да схвати вредност овог гласа, који је изведен из првог гласа и представља „његову слику са другачијим смислом“ (прим. оца Емилијана). Иако је пети по реду, у редоследу свих других гласова карактеристике се равнају баш према петом гласу; он се зове први од изведених, јер произлази из првог гласа, јединственог међу свим осталим гласовима.

Објашњење оца Емилијана о петом гласу: „Етос петог гласа је победоносно-тужан, зато што он симболише победу извојевану након велике жалости. Етос овог гласа заправо спаја смрт Господа Исуса Христа са његовим Васкрсењем и зато својом тугом прво оплакује Распеће, а онда високим тоновима победоносно слави Васкрсење. Међутим, недостаје му мирноћа и достојанство који су, по мишљењу отаца, непримерени, као уздржаност, у оба догађаја. Зато се етосу победе у петом гласу можемо слободно препустити, баш као и етосу жалости и туге у песмама у којима преовладавају или владају, а само искусни појци ће бити у стању да у једноме виде и осете и други, те да ликовствују жалостећи се због смрти и тугују радујући се Васкрсењу. Зато је пети глас тежи него „тежак“ седми (βαρυς).“

„На јадиковку и на милосрђе подсећаш сасвим,
Али често знаш поскочити у дивном ритму –
Музички ум који зна уметност шта је,
Зна, разуме, како си се ‘отклонио’ и како си изведен из Првог.
Петог те има велики ред, али првог једино тебе има од изведених

И теби само кличе, о Први, закривљени (тј. Пети)!“

Глас шести: Етос шестог гласа је најчешће систалтички. Мелодија тежи ка етосу који изражава страдање и бол. Међутим, ирмолошке песме које следе лествицу другог гласа, као и његов етос, имају и етос који одговара другом гласу – весео, а слadak и топао.

Хризантос о њему пише овако: „Етос овог гласа чува карактер који одговара тужбалицама, али и песмама са узвишеним и Богу посвећеним карактером (у стихирарном и пападичком појању). У ирмолошком појању чува весео карактер.“

„Шести мелод си, али најпрвијим се ориш,
Други ти си од гласова изведених (5., 6., 7., 8.)

Доносиш ужитке удвојене (пошто су ти мелодије хроматске и дијатонске)

А то су другога гласа ужици, пошто си други од изведених.
Тебе боје меда, тебе слаткога, тебе цврчка,
Тебе другога међу изведенима ко љубити неће?“

Шести је глас у редоследу гласова. Међутим, по својој вредности он је виши од првог, иако је други међу изведеним (плагалним) гласовима и има изведене мелодије из другог гласа. Својим двоструким мелодијама у стихирарном и ирмолошком појању, које су често састављене у дијатонској и хроматској лествици, ствара двоструко задовољство код слушаоца, а на другом је месту једино по редоследу изведених (плагалних) гласова. Зар је могуће да неко не воли њега који је слadak као мед, чија мелодија подсећа на песму цврчка, њега другог од плагалних?!

Примедба оца Емилијана: „Етос шестог гласа је, дакле, страдалан, али и узвишен, у зависности од врсте појања. Ова дубока разлика у осећањима којима влада, производи код слушаоца снажне реакције у циљу праћења песме, те спада у најстрасније гласове. Бол који њега карактерише је искрен бол верника, који осећа сву тежину сопствених грехова, као и грехова овог света и који осећа немоћ да сам ишта преузме. Међутим, узвишеност овог гласа, која се такође јавља, одвлачи нас од очајања и утврђује нас у уверењу да је све у рукама Божјим. Његова топлина је одмерена, није као у другом гласу, јер „топлог“ бола нема, већ одмерена према тексту.“

Глас седми: Тежи углавном ка исихастичком етосу. Тако енхармонска мелодија даје утисак мира и смирења и по овоме се суштински разликује од етоса трећег гласа (пошто је седми глас изведен из трећег). Ова разлика у етосу између трећег и седмог гласа долази од чињенице да мелодија трећег гласа има

пуно успона изнад Га, све до Па, а у кретању наниже се приближава тоновима Га и Ке. У енхармонском, „тешком“ (βαρυς) гласу мелодија се пење изнад Зо, а спушта се око Га и Ди. Дијатонски седми глас од Зо – има етос сличан ирмолешком, четвртог гласу, што ће рећи да је близу победоносном и радосном етосу. Хризантос говори овако: „Етос седмог гласа тежи исихастичком етосу и то углавном у енхармонској лествици, и чува карактер дубоког (унутрашњег) мира и смирења, а такође има и моћ да одражава („као у огледалу“ – прим. оца Емилијана) умереност трећег гласа и да умирује духове“.

„Ратничких чета мелодија си,
 Ти који носиш назив ‘тешки’;
 Овај прости глас, што доби презиме ‘тешки’
 За оне је који не љубе бучну вреву мисли.
 Песму мужаствену ориш,
 Ти, изведени Трећи,
 Иако си шаролик, љубимци
 Твоји простодушни су људи.“

Значење стихова је овакво: Онај кога именом називају „тешки“ има мелодије које личе на војничке редове. Овај једноставан глас кога ипак „тешки“ зову, воле нарочито они који се склањају од помисли које се изражавају гласно и бучно. Озбиљну песму пуну части он предаје људима животношћу свога стила (карактера). Иако има различите песме, и енхармонске и дијатонске, они који га воле су једноставни људи који воле једноставност његове мелодије.

Глас осми: Етос осмог гласа је углавном (у највећем броју песама) – исихастички. Већина мелодија овог гласа, а нарочито оне које су лаганог карактера, одају утисак достојанства и благодарења. Мелодије овог гласа, такође, одају утисак уживања и задовољства. Мелодије од Га имају етос сродан етосу трећег гласа и енхармонског седмог. У вези са овим, Хризантос примећује ово: „Етос осмог (четвртог плагалног) гласа има карактер страствености, али и љупкости и уживања. Зато су песме за гозбе углавном испеване у овом гласу. Поред тога, етос осмог гласа тежи и озбиљности, јер започиње лаганим уводом са варирањем тонова од Ни до Га“.

„Печате гласова, о ти, Осми,
Што у себи носиш сваку добру мелодију.
Ти шириш ритмичке ударце песама,
Као осми венац си и конач гласова.
Пошто у себи носиш крајње тонове, и
Крајње положаје држе твоје неуме
Због тога и ја два пута називам те врхунцем и крајем.“

Четврти од изведених (плагалних) је печат свих гласова. Он у својим мелодијама обихвата све лепоте. Он шири ведре звуке песама, он је венац и крај свих гласова. И зато што он поседује и крајеве тонова и крајње знаке – он је двоструки врхунац фтонгова и круна гласова.

Примедба оца Емилијана: „Глас осми својом смиреношћу из које избија ведрина, уствари показује завршетак хришћанског пута у смирењу и потпуно радосном предавању Богу. Његов мир је сигуран (постојан), а његово достојанство одраз само назначеног присуства. Зато је погодан за смирена благодарења Богу. Својим миром он одмара душе намучене страстима, ослобађајући их њихових терета. Осми глас је, дакле, симбол благодати Божје.“

Додатак Оца Емилијана:

„Из ових се текстова може створити представа о карактерима сваког гласа посебно, али оно што недостаје је објашњење које ја нисам нашао ни у оригиналној књизи. По речима искусног старца, осам гласова чини осам степеника на подвижничком путу, који се завршава поновним задобијањем Духа Светога. А тај пут тече овако:

1. степен – вера, као осећање Божјег бића, а која рађа страх – ГЛАС I;
2. степен – покајање које се рађа од страха и које рађа молитву, сузе и исповест – ГЛАС II;
3. степен – покајање, сузе и молитва доводе до делимичног ослобођења од страсти, што рађа наду – ГЛАС III;
4. степен – нада умножава подвижнички труд и молитву, и дефинише и продубљује осећање греха – ГЛАС IV;
5. степен – труд и молитва уз благодат Божју дају сми-

сао постојања човека и откривају домострој човековог спасења, услед чега се јавља благодатни страх – ГЛАС V;

6. степенник – благодатни страх прелази у најдубље покајање које привлачи Божје милосрђе – ГЛАС VI;

7. степенник – осећање и свесност милости Божје доводи до потпуног и правог смирења – ГЛАС VII;

8. степенник – смирење је сасуд у коме борави Дух Свети; човек постаје храм Духа Светога и испуњава се светлошћу Божанске љубави – ГЛАС VIII.

Ево овако оци тумаче гласове. Ако се будете држали овог распореда и реда, бићете слични вашем узору, Јовану Дамаскину, који је боравио на осмом степену када је стварао Дух Свети кроз њега. Следите, дакле, пут савршених.“

* * *

Сваки додатни коментар који би можда потпуније осветлио поједине пасусе, мисли, цитате у тексту, остављамо проучаваоцима на трагу Истине која је садржана у појању, а коју је и Владимир осећао и следио свим својим бићем.

Експлицитно и пластично исказана значења и емоционална стања душе у свом духовном развоју на путу ка Богу, а у најнепосреднијој вези са појединим црквеним гласовима као њиховом еманацијом, предрагоцене су не само за науку о православном црквеном појању, већ и за све појце, учитеље и ученике појања који су на путу да освоје ову вештину и да се у њој усавршавају. Можемо се у овоме позвати и на речи којима се Јовановић сад већ далеке 1991. године изразио, за све „православне хришћане жедне појачког Светог предања.“

Литература:

Blagojević, Gordana. „Contemporary composer Vladimir Jovanović and his role in the renewal of church Byzantine music in Serbia from the 1990s until today“. *Interdisciplinary Studies in Musicology* 19 (2019): 11–30.

Јовановић, Влада [Владимир Љ.]. „Нема више Марије Терезије“, интервју, разговор водио Владимир Вукашиновић, *Искон* 5 (Врање 1999): 22–28.

Јовановић, Владимир [Љ.]. Саопштење на скупу Свет Византије. Културни центар Новог Сада, 9. октобра 1992. (без наслова)

Јовановић, Владимир [Љ.]. „Византија у српској црквеној музици, данас и убудуће“, саопштење на научном скупу Српска Византија. Дом културе Студентски град, Београд, 12.–14. октобра 1992.

Јовановић, Владимир [Љ.]. Предавање одржано у Парохијском дому Храма Преображења Господњег на Видиковцу, у зиму 1997. (без наслова, текст куцан на компјутеру).

Јовановић, Владимир [Љ.]. „Уметност у хришћанству или хришћанство у уметности“. У Византијска наука о музици, Јевгениј Херцман. (Београд: Сlio 2004), 321–353.

Јовановић, Владимир [Љ.]. Живот са музиком. Владимир Јовановић. Образовно-научни програм РТС – Званични канал, 16. септембар 2016. Преузето 22.10.2020. са <https://www.youtube.com/watch?v=Pn17fVY3l2Y>

Јовановић, Владимир Љ. Антологија или Цветословље. Свакодневно и празнично појање у осам гласова (неумски зборник; приредила Јелена Јовановић). Београд: Ризница+, 2017.

Јовановић, Владимир Љ. Bellscares. Електроакустичка музика Владимира Јовановића (ур. Ј. Јовановић, ЦД са пратећом књижицом). Београд: Vertical Jazz, 2018.

Јовановић, Јелена. „Идентитети изражени кроз праксу свирања и градње кавала у Србији деведесетих година XX века“. У Музичке праксе Балкана. Етномузиколошке перспективе, Академски скупови, књ. 142, Одељење ликовне и музичке уметности, књ. 8. Београд: САНУ – Музиколошки институт САНУ, 2012, 1–27 (рад на српском је на приложеном ДВД-ју).

Milojković, Milan. „Pilgrimage through a sound horizon – a guide through the electroacoustic works by Vladimir Jovanović (1956–2016)“. New Sound 49 (Beograd 2007): 79–96. Интернет извор: http://newsound.org.rs/en/Issues/issue_no_49.html (приступљено 1. 10. 2020).

Николић, Данило. „Сећање на Владимира Јовановића: Једна рефлексја о псалмопојању“, у: Јовановић, Владимир Љ. Антологија или Цветословље, свакодневно и празнично појање у осам гласова (приредила Ј. Јовановић). Београд: Ризница+, 2017: XIII–XIV.

Павићевић, Александра. „Композитор, учитељ и сарадник птица“, Политика, субота 16. септембра 2017, СХIV(37302); Култура – уметност – наука, LXI(23), 7.

Павићевић, Александра, и Гордана Благојевић. „Од електроакустичке музике до византијског појања, и vice versa: Владимир Јовановић, композитор“, Етноантрополошки проблеми, н.с., 13(2), (Београд 2018): 327–344.

Пено, Весна Сара. „Предговор Цветословљу“, у: Јовановић, Владимир Љ. Антологија или Цветословље, свакодневно и празнично појање у осам гласова (приредила Ј. Јовановић). Београд: Ризница+, 2017: V–XII.

[Петровић] Јеротеј, јерођакон. „Владимир Јовановић – наш први учитељ црквеног појања“, у: Јовановић, Владимир Љ. Антологија или Цветословље, свакодневно и празнично појање у осам гласова (приредила Ј. Јовановић). Београд: Ризница+, 2017: I–IV.

Rebours, J. B. *Le Père Traité de psaltique, théorie et pratique du chant de l'église gracque*, Paris: Alphonse Picard & Fils, éditeurs – Leipzig: Otto Harrassovitz 1906.

Савић, Мирослав. „Сонична уметност Владимира Јовановића“. Музички талас 46, (2017): 18–30.

ON ETHOS OF MODES IN BYZANTINE CHANT

An unpublished paper by Vladimir Lj. Jovanović
 Vladimir Lj. Jovanović
 Electronic Studio Radio Belgrade
 Jelena Lj. Jovanović
 Institute of Musicology of the Serbian
 Academy of Sciences and Arts
 e mail: jelena.jovanovic@music.sanu.ac.rs

Summary: The aim of this paper is presentation of an unpublished text „Ethos of Byzantine Modes“ written by Vladimir Lj. Jovanović (1956–2016), composer (Head of the Electronic Studio of Radio Belgrade, 2002–2016) and teacher of post-Byzantine chanting in Belgrade (1991–2002; data about his life and work may be seen in several studies cited in the List of references). As far as we know, this is the only text in

Serbian language entirely dedicated to this subject. The paper was formed in the early 21st century and it encompasses all knowledge concerning Byzantine modes available to Jovanović at the time. It is probable that he used translations of J. B. Rebour's book (1906), including: data about Ancient Greek modes explanations; quotes of verses originally in Greek attributed to St. John of Damascus, dedicated to ethos of each of the eight East Church modes; quotes of Hrisantos' explications, as well as quotes of „father Emilian“ from Mt. Athos explanations of Byzantine modes' ethos. The text shows that each of the modes' ethos follow the previous one in mood, character, emotional and mental state, through their musical devices: scale, melody, rhythm, tempo, timbre, etc. Thus, the „eight modes represent eight steps on the way to achieving christian feat, that ends with regaining the Holy Spirit“. Jovanović's paper is given here with no interventions; it is followed by introducing and concluding comments by the co-author.

Keywords: Vladimir Lj. Jovanović, Eastern Christian Church Chant, Church modes, ethos, Mt. Athos chant, emotional states, spiritual states, composer.